

סימן י

אכילת חמץ וקטניות באיסרו-חג פסח שחל בשבת

שאלה:

דשמיני. אתרוג דלא חזי לביה"ש לא אתקצאי לביה"ש ולא אתקצאי לכולי יומא".

מבואר בגמ' שמכיוון שמצוות סוכה נוהגת שבעה ימים, כולל היום השביעי, לכן מתוך שהוקצה לביה"ש של סוף היום השביעי הוקצה לכל החג של שמיני עצרת ואסור להשתמש בעציה להסקה וכדו'. לעומת זאת, מצוות ארבעת המינים אינה אלא פעם אחת ביום, ונמצא שכאשר נטל אתרוג בשחרית של שביעי, שוב אינו עומד למצוותו בביה"ש של ליל שמיני, ולא שייך בו מיגו דאיתקצאי, ולכן מותר לאוכלו בשמיני.

ולכאורה עדיין קשה, שהרי ר' יוחנן סובר שאתרוג אסור באכילה כל היום השביעי כולל ביה"ש של ליל שמיני (שהרי הוא ספק שביעי), נמצא א"כ שגם האתרוג מוקצה בכניסת יו"ט, א"כ מדוע לא אומרים בו מיגו דאיתקצאי לביה"ש איתקצאי לכולי יומא?

והתוס' בסוכה (דף י' ע"ב ד"ה עד מוצאי יו"ט) תירצו, וז"ל: "לא שייך כי האי גוונא לאוסרו בשמיני במיגו דאיתקצאי לביה"ש מאחר דלא נאסרה אלא מחמת יום שעבר... וכל הני לא דמי לסוכה דאסרינן, משום דאי איתרמי סעודתא ביה"ש, אע"ג דלא מיחייב למיכל בה, אלא משום ספיקת יום שעבר, דשאני סוכה דמ"מ חייב למיכל בה מחמת מה שיהיה".

מבואר בדבריהם דמאחר שהאתרוג בעצם אינו עומד למצוותו משיצא בו שחרית, ואינו אסור באכילה באותו יום אלא מחמת מיגו דאיתקצאי בכניסת יום השביעי, א"כ סיבת איסורו בביה"ש של השמיני הוא רק משום

איסרו-חג פסח חל השנה בשבת. א. האם מותר לאכול בשבת זו מהחמץ שנמכר לגוי? ב. האם רשאים יוצאי אשכנז לאכול קטניות בשבת זו? ג. אם כן, האם מותר לבשל את הקטניות ביו"ט לצורך שבת בהסתמך על הערוב תבשילין? ד. האם מותר לבשלן בכלי פסח או אפי' בכלי חמץ?

תשובה:

א. שיטת התוס' והרא"ש - לא אומרים מוקצה מחמת יום שעבר

במשנה בסוכה (דף מ"ה ע"א) מובא: "מיד תינוקות שומטין את לולביהן ואוכלין אתרוגיהן". וביאר רש"י (שם ד"ה מיד תינוקות): "הגדולים שומטין את לולבי הקטנים מידם בשביעי, ואוכלין אתרוגיהן של תינוקות, ואין בדבר לא משום גזל ולא משום דרכי שלום שכך נהגו מחמת שמחה".

ובגמ' שם (דף מ"ז ע"ב): "אמר רבי יוחנן, אתרוג בשביעי אסור בשמיני מותר. סוכה אפילו בשמיני אסורה. וריש לקיש אמר, אתרוג אפילו בשביעי נמי מותר. במאי קא מפלגי? מר סבר למצותה אתקצאי ומר סבר לכולי יומא אתקצאי".

ובהמשך הגמ' (שם) "אמר ליה רב פפא לאביי: לר' יוחנן מאי שנא סוכה מאי שנא אתרוג. אמר ליה, סוכה דחזיא לבין השמשות דאי איתרמי ליה סעודתא בעי מיתב בגווה ומיכל בגווה איתקצאי לביה"ש. ומיגו דאיתקצאי לביה"ש אתקצאי לכולי יומא

למצוות אתרוג, שאפי' לא נטל כל היום אינו נוטלו ביה"ש דכיוון דלולב בזה"ז מדרבנן בר מיום ראשון, וביה"ש ספיקא הוא, ספיקא דרבנן לקולא... וביה"ש כיוון שאינו ראוי לנטילת לולב אין האתרוג מוקצה בו. אבל סוכה אפילו בשמיני אסורה, משום דאתקצאי לביה"ש לשביעי, משום דאי מתרמיא ליה לסעודתא בביה"ש מיבעי ליה למיכל בגווה, וכיוון דאתקצאי בביה"ש של תחילת שמיני שהוא יו"ט אתקצאי לכולי יומא".

בדבריו לא הזכיר 'מוקצה לשעבר' כלל אלא התבונן מה קורה בזמן בין השמשות ולפי זה נקבע האם יאסר ביום השמיני.

בסוכה אדם שרוצה לאכול אכילת קבע חייב לאכול בתוך הסוכה גם בביה"ש של צאת שביעי שמא שביעי הוא וספק דאורייתא לחומרא, ומתוך שהוקצה בפועל בביה"ש הוקצה לכל היום השמיני ואסור להשתמש בסוכה. משא"כ בלולב שמצוותו מדרבנן, אז אף אם אותו אדם לא נטל כל היום השביעי והגיע זמן ביה"ש, בפועל לא יטול בביה"ש, כי ספק דרבנן לקולא, וא"כ לא מקצה את הלולב ולכן הותר ביום השמיני.

ג. שיטת 'שער המלך'

בספר 'שער המלך' על הרמב"ם (בפ"א הלכות יו"ט הכ"ד) כתב, שדברי התוס' והרא"ש לעיל שלא אמרינן מוקצה מחמת יום שעבר, נאמרו רק לגבי דבר שאיסורו מדרבנן, אבל דבר שאיסורו מדאורייתא אמרינן מוקצה אפי' מחמת יום שעבר. ולפי דבריו יהיה חילוק בין אתרוג שמצוותו ביום השביעי מדרבנן, ולכן הותר ביום השמיני, ובין חמץ שאיסורו ביום השביעי מהתורה ולכן יאסר גם ביום השמיני.

הספק שמא עדיין יום השביעי הוא, וזהו מוקצה מחמת יום שעבר. משא"כ בסוכה, שהאדם מחוייב לישוב בסוכה לשם מצווה גם בביה"ש של שמיני, וא"כ הסוכה עומדת למצוותה גם באותה שעה בפועל, ולכן אומרים בו מיגו דאיתקצאי ביה"ש איתקצאי לכולי יומא.

וכן ביאר הרא"ש (שם פ"ד סי' ד'): 'וא"ת אתרוג נמי ממ"נ ביה"ש אסור דשמא יום הוא וכיוון דאיתקצאי לביה"ש איתקצאי נמי לכל היום? וי"ל דבכה"ג לא שייך למימר מיגו דאיתקצאי לביה"ש כיוון שלא נאסר ביה"ש אלא מחמת ספק יומא שעבר. וכן נמי אמרינן הפריש שבעה אתרוגים לשבעה ימי החג כל אחד יוצא בו ואוכלו למחר ואע"ג דאיתקצאי ביה"ש מחמת ספק יום שעבר'.

כלומר, לגבי סוכה – מכיוון שבביה"ש של סוף היום השביעי חייב לשבת בה אם רוצה לאכול, א"כ הוא פועל פעולה חיובית, ולכן הסוכה ונוייה הוקצו למצוותם, משא"כ בלולב – הפעולה (הנטילה) נעשתה בבוקר, וההקצאה לביה"ש נמשכת מהיום לשעבר וזה הוי מוקצה לשעבר דלא אמרינן.

ב. שיטת הר"ן – הוקצה למצוותו

אבל הר"ן (בדפי הרי"ף סוכה כ"ב ע"ב ד"ה אמר ר' יוחנן אתרוג) הסביר בצורה שונה את החילוק בין אתרוג לבין סוכה, וכתב: 'פי' טעמיה דר' יוחנן משום דקסבר דאתרוג לכולי יומא דשביעי אתקצאי, משום דכיון דאם לא נטל בשחרית יטול בין הערבים דכל היום חזי למצווה. ומשום הכי בשמיני מותרת, דליכא למימר דמגו דאתקצאי לביה"ש אתקצאי לכולי יומא, משום דלבין השמשות גופיה לא אתקצאי שהרי ביה"ש אינו ראוי

השביעי, מ"מ לא נאסר ביום השמיני. אמנם לדברי 'שער המלך' מכיוון שחמץ ביום השביעי איסורו מדאורייתא, א"כ חמץ שיביא הגוי יהיה אסור ג"כ מטעם מוקצה לשעבר. אך מהרמב"ם לעיל משמע שאפי' בדאורייתא לא אמרינן מוקצה מחמת היום שעבר, וא"כ אף לרמב"ם יהיה מותר.

אבל הר"ן הסובר שהכל תלוי מה היה מעמדו בזמן ביה"ש של מוצאי היום השביעי, א"כ כיוון שבביה"ש אסור לאכול חמץ. והוי ספיקא דאורייתא לחומרא, א"כ פשוט דלשיטתו יאסר החמץ כל היום השמיני, דמיגו דאיתקצאי לביה"ש של כניסת היום השמיני נאסר לכולי יומא.א

ה. האם בני אשכנז יכולים לאכול קטניות בשבת

אף אם לגבי חמץ באיסורו חג פסח שחל בשבת חוששים אנו לשיטת 'שער המלך' האוסר מוקצה מחמת יום שעבר באיסורי תורה (ושמא אף תוס' והרא"ש ס"ל כן), לכאורה יש להקל לשיטתם באיסור קטניות לבני אשכנז, שהוא רק מנהג ראשונים, והוי מוקצה מחמת יום שעבר בכעין דרבנן.

אך לשיטת הר"ן נראה שיש לאסור, דאע"ג דאיסור קטניות הוא מנהג, אין לדמותו לאתרוג שהוקצה למצוותו שמוותר. דבאתרוג משהגיע מוצאי יום שביעי בביה"ש ולא נטל כל היום – לא יטול כי ספיקא דרבנן לקולא, אך בקטניות לבני אשכנז אף בביה"ש של מוצאי היום השביעי אסור לאכול קטניות, דמכיוון דגזירת קטניות הוא אטו חמץ או משום שדומה לחמץ במעשה קדירה כדברי

אולם בשו"ת יחו"ד (ח"ב סי' ס"ד) הוכיח שהרמב"ם לא סבירא ליה כן, ולא חילק בין דאורייתא לדרבנן, והראיה, שבהלכות שחיטה (פי"ב הי"ד) כתב: "בארבעה פרקים בשנה, המוכר בהמה לחברו צריך להודיעו ולומר לו כבר מכרתי לאחר את אמה או בתה לשחיטה, כדי שימתין הלוקח האחרון ולא ישחט עד למחר. ואלו הן, ערב יו"ט האחרון של חג הסוכות וערב יו"ט של פסח, וערב חג השבועות וערב ר"ה". ועיין בפיהמ"ש לרמב"ם על מסכת חולין (פ"ה משנה ד', ובגמ' שם דף פ"ג ע"א) שהטעם לזה הוא לפי שהדבר ידוע שאין בנ"א לוקחים בימים אלו בהמות אלא כדי לשחטן באותו יום לכבוד יו"ט, ולכן צריך להודיעו שלא יעבור על איסור דאורייתא של "אותו ואתו בנו לא תשחטו ביום אחד". והרי בביה"ש של היום הראשון היה אסור לשחוט את בנו שמא זה עדיין אותו יום ששחטו את אמה ואעפ"כ התיר הרמב"ם לשחוט את בנה למחרת, מוכח א"כ, שלמרות שבביה"ש היה מוקצה מחמת איסור דאורייתא, והיה אסור בשחיטה – לא אמרינן מוקצה ליום שעבר, ולכן הותר לשחטו למחרת. וכן משמע בשו"ת רבי עקיבא איגר (סוף סי' ה') ומשמע שכתב בדרך תימה לומר שאין חילוק עי"ש.

ד. הנפקא-מינה בין השיטות

ולכאורה נראה נפקא מינה ברורה בין השיטות לעניין אכילת חמץ בשמיני של חג שחל בשבת. דלשיטת תוס' והרא"ש שלא אומרים מוקצה מחמת יום שעבר, אף שהיה אסור לאוכלו בביה"ש של סוף היום

א. הערת הגר"א נבצל: צ"ע, דבה"ש היה של גוי ואין מוקצה בשל גוי.

שרויה בפסח וכדו').

ואף שהקטניות לא נאסרו בטלטול, ואם כן יכול לתת מהם לשכניו בני עדות המזרח שנהגו בהם היתר, וא"כ מדוע נחשבים למוקצה, מ"מ הוכיח הגרי"מ טוקצינסקי מהתוס' בשבת (דף מ"ז ע"ב ד"ה מי יימר דמיזדקיך לה בעל) שיש מוקצה שאסור רק באכילה ומותר בטלטול, כגון פירות שהאשה נדרה מהם לשבת דמותרת לטלטלם דהא חזו לשאר בני אדם, ואעפ"כ מוקצים לאכילה לאותה אשה.

והגרש"ז אורבך זצ"ל (שו"ת מנחת שלמה חלק ב-ג סי' י"ז בסופו, הובא ג"כ בספר פניני המאור ח"א עמ' תק"ו) הקשה על הגרי"מ טוקצינסקי מדוע המחמירים בחמץ מחמירים גם בקטניות בשבת זו 'ולא ידעתי מאי שנא מביצה שנולדה ביו"ט (ריש פ"ק דביצה) דאסור בשבת רק מפני הכנה ולא משום מוקצה מחמת יום שעבר, וגם כאן הרי יודע ברור שעתיד להיות מותר לאחר ביה"ש". כלומר, אף אם יש מושג כזה של מוקצה לאכילה ולא בטלטול, זה דווקא בנדר שהנודרת לא חשבה שיותר הנדר. אך בדבר שחשבה מראש שיהיה מותר לא שייך בו מוקצה. ואף לדברי הר"ן שהחמיר במוקצה מחמת יום שעבר זה דווקא מוקצה למצוותו כגון סוכה (ואף אתרוג אילו היה מחוייב בביה"ש לנטלו למי שלא נטל כל היום – אה"נ שהיה מוקצה), אך בקטניות אינו מוקצה מחמת מצווה אלא שאינו יכול לאוכלו, אך מכיוון שיודע שעתיד להיות מותר לאוכלו ביום השמיני שהוא שבת, א"כ לא הוי מוקצה כלל.

מ"מ גם הגרי"מ ט כתב, דרוב הפוסקים ס"ל שלא אמרינן מוקצה מחמת יום שעבר, ולדעתם אם נכרי הביא דורון לישראל ביום

הסמ"ק (להר"י מקורביל סי' רכ"ב) או משום שפעמים תבואה מעורבת בו וא"א לבררו יפה כהטור (או"ח סי' תנ"ג), א"כ כל זמן שנאסרה אכילת חמץ נאסרה לבני אשכנז אף אכילת קטניות. ואף בזמן שחמץ אסור מזרבנן בערב פסח נאסר קטניות ג"כ, כמובא בחוק יעקב (סי' תע"א סק"ב) והביאו מהרש"ם (בדע"ת סי' תנ"ג). וכתב שבה"ל (ח"ג סי' ל"א) דכן המנהג לאסור. (ורק בעת צורך ובשעת הדחק הקלו, עיין סידור פסח כהלכתו פרק ט"ז הערה 42 בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל). וא"כ בזמן שחמץ נאסר מספק דאורייתא, כביה"ש של צאת היום השביעי – ה"ה שתיאסר גם אכילת קטניות. ולדעת הר"ן הזמן הקובע אם נאמר מוקצה הוא מה היה בעת ביה"ש. ומכיוון שבזמן ביה"ש בני אשכנז נמנעו מלאכול, א"כ הוי מוקצה, ומיגו דאיתקצאי לביה"ש איתקצאי לכולי יומא, וא"כ תיאסר אכילת קטניות אפי' בשבת שהוא איסרו חג.

וכן כתב בלוח א"י לגרי"מ טוקצינסקי זצ"ל (שנת תשע"ה, שביעי של פסח ד"ה חמץ) שאם נכרי הביא דורון לישראל חמץ שנאפה קודם שבת (כגון חבילה סגורה מתוצרת יהודית כשרה) בשבת איסרו חג, לרוב הפוסקים לא אמרינן מוקצה מחמת יום שעבר (תוס' סוכה י' ורא"ש מ"ז ועיין טושו"ע או"ח תרס"ה ותרס"ז ועיין תשובת הגרעק"א סס"י ה') וי"א דוקא באתרוג לא אמרינן מוקצה מחמת יום שעבר דביה"ש גופיה לא אקציה (ר"ן סוכה מ"ז ומובא בב"י תרס"ה) ולשיטה זו יש בחמץ משום מוקצה כמו בסוכה ... והמחמירין בחמץ מחמת מוקצה אין אוכלין בש"ק זה גם אורז וקטניות ושמן שומשומין ודגים מלוחים וכל שאינו נאכל בפסח" (נראה שכוונתו לנוהגים לא לאכול

יחו"ד (ח"ב סי' ס"ד) להקל אף בחמץ בשבת שחל לאחר שביעי של פסח, מהנימוקים הבאים:

א. מוקצה מחמת יום שעבר לא אמרינן. כן פסקו התוס' והרא"ש וכן מוכח מהרמב"ם שאף במידי דאורייתא לא אמרינן מוקצה מחמת יום שעבר. כהגרעק"א ודלא כשער המלך.

ב. בחמץ של גוי לא שייך מוקצה – עפ"י הירושלמי ביצה (פ"ג ה"ב) ועפ"י הר"ן (סוף ביצה) וכפסק השו"ע (סי' תצ"ח ס"ג) והרמ"א (סי' ש"י ס"ב, וסי' תק"ה ס"ה) וכ"אור שמח' (פ"ד מהלכות יו"ט) ועוד.

ג. משום גזל הגוי אין לחשוש, משום שבשטר מכירת החמץ נכתב במפורש שהגוי מרשה למוכרי החמץ לקחת אחר הפסח מהחמץ שנמכר לו, אם ישלמו לו אח"כ את מחיר החמץ.

ובמכירה שאנו עושים בגולן ת"ו נכתב במפורש "זמן התשלומים יהיה בימי חוה"מ ולאחריו, אך אין מעכבים את המכירה, ואם לא ישלם הקונה יוכלו המוכרים לגבות לאחר הפסח גם את החמץ גופו".

ולכאורה אם גובים את החמץ גופו ביום שבת, הוי כמו קניין האסור בשבת. ואכן כששאלתי את מו"ר הגר"י אריאל שליט"א אמר לי לאסור את החמץ בשבת ואין לכתוב בשטר המכירה שהגוי מרשה לקחת החמץ, שהרי המכירה היא הערמה, ואין להוסיף הערמה על הערמה, ויש לבאר למוכרים בכל תוקף שעד מוצאי שבת אין הם יכולים לזכות בחמץ כלל וכלל.

אך מו"ר הגר"א נבנצל שליט"א אמר לי שאין צורך לשנות שום נוסח במכירה כלל. וכפי שכל שנה במוצאי החג מותר לזכות

שבת (כגון מוצר כשר שנאפה לפני פסח) הרי זה מותר וזה אפי' באיסור תורה וכ"ש באיסור קטניות דהוי איסור דרבנן.

והוסיף הגרימ"ט: "והמקילין לאכול קטניות בשבת זו יכולים לבשלם ביו"ט על סמך עירוב תבשילין מסברת 'הואיל ואי מקלעי אורחים' כיון שמצויין בינינו ספרדים האוכלים קטניות בפסח".

לדעת הגרימ"ט, רוב הפוסקים הכריעו כתוס' והרא"ש, ולא כהר"ן, ולכן יש מקום להקל, ובפרט דהוי מידי מדרבנן וקיי"ל שבדבריהם הלכה כדברי המיקל. וכן משמע שפסק המ"ב, שעל דברי השו"ע (או"ח סי' תרס"ה ס"א) שאתרוג בשביעי אסור ובשמיני עצרת מותר כתב בבאור הלכה (שם ד"ה אתרוג בשביעי): "ולא אמרינן מגו דאיתקצאי ביה"ש איתקצאי לכולי יומא, דהא ביה"ש גופא לא נאסר אלא משום ספק יום שעבר (תוס' ורא"ש)" ולא הביא כלל את דברי הר"ן, ומכאן מוכח שפסק כרוב הפוסקים. ואף שאין ראייה מדברי המ"ב לגבי איסור חמץ, דשמא בדאורייתא היה פוסק כשער המלך דאמרינן מוקצה לשעבר, מ"מ במידי דרבנן כאתרוג ביום השביעי פסק כתוס' והרא"ש ולא כהר"ן, ולכן בקטניות לבני אשכנז דהוי מנהג יש מקום להקל.

ואמר לי מו"ר הגר"א נבנצל שליט"א, דכיום שמצויים בינינו שכנים מבני ספרד האוכלים קטניות בפסח, לא שייך בזה מוקצה כלל, כי לא מקצה מדעתו, דאם יבוא שכן ספרדי ויבקש אורז וכדו' יתן לו, וא"כ לא הוי מוקצה כלל, ולכן מותר לאוכלו בשבת איסורו חג פסח.

ו. שיטת היחו"ד באכילת חמץ בשבת

דעת הרשל"צ הגר"ע יוסף זצ"ל בשו"ת

שליט"א הורה לי שיצטרכו הגעלה מכיוון שלכתחילה אין בני אשכנז מבשלים קטניות בכלי פסח משום החשש לתערובת חיטה כמובא בטור סי' תנ"ג, א"כ מתייחסים אנו אליו כאיסור אכילה, וכל דבר שנתבשל בו איסור אכילה, צריך הגעלה. ואף שבדיעבד קטניות בטלות ברוב כפסק הרמ"א (או"ח סי' תנ"ג א'), מ"מ לכתחילה אין לאכול מכלי שבושל בו קטניות וע"כ יש להגעילו. (ודבריו דומים לשו"ת הלכות קטנות סי' קי"א עיי"ש).

ויש שהקלו לפטרו מהגעלה דמכיוון, שיכול לכתחילה לבשל לצורך שכנו הספרדי, א"כ לאחר שבושל לכתחילה לא שייך לאסור את הנותן טעם, דלא גרע מקטניות שנתערבו במאכל ואינם ניכרים שבטלים.

לשיטת המקילים שלא להגעיל כלים שבושלו בהם קטניות, יש לצרף קולא נוספת בשנים כמו שנה זו (תשע"ה) שהשנה הבאה אחריה תהיה מעוברת, ואם כן עד הפסח הבא יעברו יותר מי"ב חודש, וא"כ יש לצרף את דעת שו"ת חכם צבי (סי' ע"ה הובא בשערי תשובה או"ח סי' תנ"א ס"ק א') דהתיר בדיעבד תבשיל שבושל בקדירת חמץ שעברו עליה י"ב חודש "שכבר כלה כל לחלוחית שבה וכעפרא בעלמא הוא" וכפי שנפסק לגבי חביות יין נסך. ומה שהתיר הח"צ בדיעבד בכלי שבושל בו חמץ, נתיר אנו לכתחילה בכלי שבושל בו קטניות. דאינו איסור אלא מנהג כפי שכתב הרמ"א (סי' תנ"ג א') "והמנהג באשכנז להחמיר", דמה שמותר לבני ספרד לכתחילה לא נאסר לבני אשכנז לאחר י"ב חודש. ודו"ק.

על כן יש שנוהגים לייחד כלים מיוחדים לבישול הקטניות, או לשאול משכניהם הספרדים, כדי לצאת ידי הספק.

בחמץ אם הגוי לא שילם עד אז, ה"ה בשבת זו לאחר הפסח שיהיה מותר. וביאר לי שאין איסור קנין בצורה זו של אכילה, דכמו שאדם אוכל אצל חברו בשבת וכשהאוכל בידו הוי קנין, כי המארח הקנה לו זאת, ולא אסרו חכמים קניין בשבת מעין זה, ה"ה בנידוננו שמותר לעשות קניין בשבת מעין זה ולא אסרוהו – אא"כ חוששים למוקצה מחמת יום שעבר בדאורייתא וכנ"ל. ולמקילים יש על מה לסמוך.

ז. באיזה כלים מבשלים את הקטניות לכבוד שבת

והנה לשיטת המקילים לבשל קטניות ביו"ט לצורך שבת שלאחר הפסח ע"י עירוב תבשילין (ע"י סברת הואיל ואי מקלעי אורחין כיוון שמצויין בינינו מבני ספרד האוכלים קטניות בפסח) או לרוצים לבשל קטניות בחוה"מ לצורך שבת איסורו חג, יש לדון באיזה כלים יוכלו בני אשכנז לבשול.

והנה בכלי חמץ פשוט שאסור, שהרי פסק מרן השו"ע (באו"ח סי' תנ"א ס"א) שיש "להצניען בפסח במקום צנוע שאינו רגיל לילך שם כדי שלא יבוא להשתמש בהם בפסח. וטוב לסגרם בחדר ולהצניע המפתח" משמע שאסור להשתמש בפסח בכלי חמץ כלל וכלל. ואף שפסק מרן השו"ע שכלי חמץ שאינו בן יומו אינו אוסר התבשיל (כמובא באו"ח סי' תמ"ז ס"י) כל זה בדיעבד שבישול, אך לבשל לכתחילה אסור אף למרן השו"ע.

ועל כן יש לקחת כלי פסח ולבשל בהם את הקטניות, ולא להשתמש בכלי הפסח האלו לאחר מכן לבישול לצורך יום זה.

ולשאלה האם יצטרכו כלים אלו הגעלה לפסח של שנה הבאה, מו"ר הגר"א נבנצל

ח. האוסרים לבשל קטניות ביו"ט אחרון לצורך שבת

ואף שכתב הגי"מ טוקצינסקי זצ"ל שהמקילין לאכול קטניות בשבת זו יכולים לבשלם ביו"ט על סמך עירוב תבשילין מסברת "הואיל ואי מקלעי אורחים", כיוון שמצויין בינינו שכנים מבני ספרד האוכלים קטניות בפסח, מ"מ חלק מהפוסקים אוסרים לבשל קטניות ביו"ט לצורך שבת ונאמרו בזה ג' טעמים עיקריים:

א. חשש שמא יבוא לאכול מן התבשיל אגב העיסוק עמו – עפ"י שו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' קי"א) וז"ל: "שאלה: הנוהר מלאכול אורז בפסח אם מותר לבשלו יום שביעי שחל להיות ע"ש לצורך השבת. תשובה: ממה שראינו שהחמירו לבער החמץ משא"כ בשאר איסורים משום דלא בדילי אינשי מיניה כולי שתא יש לאסור בזה".

ב. לבני אשכנז איסור קטניות הוא איסור גמור, ולפיכך אינם יכולים להתחשב במנהגם של בני עדות ספרד להקל, ולמנהג אשכנז הוא מוקצה גמור – עפ"י החזו"א (סי' מ"ט סקט"ז) דכל דבר דלדידיה אסור מדינא ולא מחמת חומרא, הדבר צריך להיות כאילו אסור לכל.

ג. דבר שאיסור אכילתו הוא מדינא, לא אומרים בו "הואיל ואי מקלעי אורחים", למרות שיש שכנים האוכלים זאת, ולכן א"א לסמוך בזה על עירוב תבשילין.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' ל"ג) ביאר זאת באריכות את כל הטעמים הנ"ל ואסר. ונהרא נהרא ופשטיה.

ט. איסור 'בל תוסיף' לאחר הפסח

לכאורה יש לשאול, מדוע נכניס ראשנו בין

הרים גדולים, ואף שמחלוקת זו היא רק בהלכות דרבנן, מ"מ לשם מה להיכנס לקולות שאינן נצרכות, והרי אפשר לחכות עוד יום, עד מוצאי שבת איסרו חג ולצאת ידי כל הפוסקים. אך נראה שיש מקום בכל זאת לדון בעניין זה וכפי שנבאר לקמן.

במשנה בסוכה (דף מ"ח ע"א) מובא: "סוכה שבעה כיצד גמר מלאכול לא יתיר את סוכתו אבל מוריד את הכלים מן המנחה ולמעלה מפני כבוד יו"ט האחרון של חג". ובגמ' שם: אין לו כלים מהו. אין לו כלים, אלא כי אשתמש במאי אשתמש? אלא אין לו מקום להוריד כליו מהו? וביאר רש"י (שם) שאין לו מקום אחר לאכול ביו"ט אחרון של חג (שמיני עצרת), וא"כ מה יעשה להוכיח שאינו מוסיף על המצווה לעשות סוכה שמונה ימים?

וביאר המאירי (שם) שאין כאן איסור תורה ממש של 'בל תוסיף', מפני שביום השמיני כבר עבר זמן המצווה, ובכגון זה אין אדם עובר על בל תוסיף אא"כ הוא מכוון להוסיף על המצווה (עפ"י ר"ה כ"ח ע"ב), אעפ"כ אין לישב בסוכה ביום השמיני משום שנראה כמוסיף על מצוות התורה, אא"כ מעשיו מוכיחים שאינו עושה לשם מצווה.

ומתרצת הגמ' (שם) "רב חייא בר אשי אמר פוחת בה ארבעה". ופוסל בכך את הסוכה (ואע"פ שהסוכה נפסלת באויר ג' הצריכו ד' טפחים כדי שלא יהיה מראית עין של בל תוסיף. ר"ן שם). "ורבי"ל אמר מדליק בה את הנר. ולא פליגי הא לן והא להו". ובסוכה גדולה מסיקה הגמ' "דמעיל בה מאני מיכלא" וע"י שיכניס כלי אכילה מטונפים לסוכה, מה שבחג הסוכות אסור, מראה הוא היכר שאינו יושב בסוכה לשם מצווה.

וקשה, מדוע הגמ' עוסקת בעניין 'בל תוסיף'

בחוה"מ פסח בליל י"ח מייד משנגמר איסורו – דמה עניין יש בכך, הרי אין בהם 'דין מניין ומלאת ימים'.

[והוסיף הגר"ד דלמצוות שיש להם 'דין מניין ומלאת ימים' יש לדעת הרמב"ן לברך ברכה בסוף זמן המצווה. דמה שכתב הרמב"ן (בנדה דף נ"א ע"א) שמברכים את ברכת 'לשמור חוקיו' בסוף מצוות תפילין לאו דווקא תפילין אלא כל מצווה שנגמר זמנה 'דצריכים להוכיח שזמן המצווה כלה ושומרים את מצוות ה' מטעם חוק, ומשנגמר הזמן פקעה מצווה'. והוסיף 'ונראה שמתעם זה מברכים על האש בהבדלה של שבת ויוה"כ, להוכיח שזמן האיסור כלה'. (שם)]

אך המעיין ב'מעשה רב' להגר"א נראה שהנהגתו מיושבת, ולא קשה מידי. ב'מעשה רב' (סי' קפ"ה) מובא: "שבעת ימים תאכל מצות' כל שבעה מצווה, ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה שהיא חובה, ומצווה לגבי חובה רשות קרי לה. **אעפ"כ מצוה מדאורייתא הוא.** וכן פירשו יו"ט אין צריך אות: פסח במצה, סוכות בסוכה ועוד כמה ראיות. והיה מחבב מאד מצוות אכילת מצה כל שבעה. וביו"ט אחרון היה אוכל סעודה שלישית אע"פ שלא היה אוכל שלש סעודות בשאר יו"ט, מפני חביבות מצוות אכילת מצה שזמנו הולך לו. **במוצאי יו"ט היה משתדל לטעום חמץ** וכן חדש באורתא נגהי תמניסר. והיה נמנע לאכול לאחר פסח מצוה שיוצאין בה ידי חובתו בפסח, וכל זה להיכרא לעשיית המצווה שאין עושיין אותה להנאה אלא מפני גזירת הבורא יתעלה שמו".

וראים מפורש, שהגר"א הבין שיש מצווה קיומית (לא חיובית!) לאכול כל שבעת ימי הפסח מצוה ולכן הקפיד אף בסוף היום השביעי (יו"ט) להוסיף סעודה שלישית מפני

רק בדיני ישיבה בסוכה אחר סוכות ואינה עוסקת באותה שאלה לגבי אכילת מצה אחר הפסח כשחל איסרו חג פסח בשבת (ואין לו אפשרות לאכול חמץ)? וביאר הגר"ד סולוביצקי זצ"ל (הובא ברשימות שיעורים על מסכת סוכה' שערך תלמידו הרב צבי יוסף רייכמן, דף מ"ח ע"א ד"ה גרם לולא) שתקנת איסור 'מיחזי כמוסיף' נאמרה במשנה רק לגבי סוכה מפני שיש לה 'דין מניין מלאת של ז' ימים בסוכה', ולכן בהוספת יום ח' על ז' הימים יש חשש מראית עין מטעם 'בל תוסיף'. משא"כ לגבי מצוות אכילת מצה בפסח ששבעת הימים הם רק פרק זמן שבו חל האיסור, ואין מלאת ומנין של ז' ימים, ולפיכך מי שימנע מחמץ או יאכל מצה אחרי פסח לא יעבור בבל תוסיף'. וראיה לכך מדברי ר"א (בסוכה דף כ"ז ע"א) שצריכים סוכה לכל הז' ימים וחייבים לאכול בסוכות י"ד סעודות, ומוכח שיש מנין בסוכה, ולכן יש 'בל תוסיף' – דיש 'בל תוסיף' כשמוסיפים על מנין ומלאת של מצווה. ואפי' לחכמים שחולקים על ר"א זה רק לעניין הסעודות אך לעניין מצוות הסוכה מודים שיש מצווה של ז' ימים שלמים בסוכה לכתחילה, וכפי שפסק הרמב"ם (בפ"ו מסוכה ה"ז) "מי שלא עשה סוכה בין בשוגג בין במזיד עושה סוכה בחוה"מ. אפילו בסוף יום שביעי עושה סוכה שמצוותה כל שבעה". וא"כ יש לה למצוות סוכה דין מלאת ימים ומנין, ולכן יש בה מראית עין של איסור 'בל תוסיף'. אבל בחמץ ומצה שאין להם דין מנין ומלאת ימים – אין להם מראית עין של דין 'בל תוסיף'. ולכן תמה הגר"ד על הנהגת הגר"א (המובא בתורה תמימה שמות י"ב ס"ק קס"ח) שהיה מבדיל במוצאי הפסח על כוס שכר חמץ שהביא מן הגוי, וכן היה מקפיד לאכול חדש

כתב הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (יו"ד סי' ע"ז) שלא הוי ברכה לבטלה. אך בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סי' י"ד אות י) כתב לא לברך אף לפי הגר"א עיי"ש.

הדרן לדינא, יוצא לפי הגר"א (בהסתמך על הראשונים הנ"ל) שיש מצווה לאכול כל שבעה מצה ולכן הקפיד הגר"א על סעודה שלישית ביום ז' של פסח כדי לקיים המצווה עד כמה שאפשר, א"כ לפי הגר"א מצוות מצה ג"כ יש לה דין של "מניין ומלאת של ימים" (כלשון הגרי"ד) וא"כ דין סוכה ודין פסח שווים אהדדי, וכשם שיש בסוכות דין שלא ייראה כעובר על בל תוסיף, ה"ה בפסח, ולכן הקפיד הגר"א להבדיל במוצאי פסח על שכר חמץ, וכן היה נמנע מלאכול אחר הפסח מצות שיוצאין בה יד"ח בפסח. ואמנם בשביל היכרא שלא לעבור על בל תוסיף היה די באכילת חמץ בשמיני של פסח, וכפי שהבדיל על שכר חמץ, מ"מ נמנע הגר"א גם מאכילת מצות שיוצאים בה יד"ח בפסח לאחר הפסח, מטעם נוסף כדברי המעשה רב (שם) "וכ"ז להיכרא לעשיית המצווה שאין עושין אותה להנאה אלא מפני גזירת הבורא יתעלה שמו", והגר"א בחסידותו הקפיד אף בזאת. (ופעם שמעתי מיהודי ביקורת על כך שיהודים מייד בצאת פסח עומדים בתור לקנות חמץ, ומדברי הגר"א אפשר להליץ טוב עליהם, "ואם לא נביאים הם בני נביאים הם" ובלא מודע זכו לקיים את דברי הגר"א...)

ואם נכונים דברי הגאון ויש עניין לאכול חמץ במוצאי הפסח, א"כ לאלו שמקילין באכילת חמץ ביום שבת איסרו חג שלאחר שביעי של פסח, כדברי השו"ת יחוו"ד, ולא חוששים למוקצה מחמת יום שעבר אף בדאורייתא – א"כ לדברי הגר"א, לא רק שהותר זאת, אלא אף יש עניין לעשות זאת.

חביבות מצווה. והרבה סימוכין הביאו לדברי הגר"א.

על הפסוק בשמות (פיי"ב י"ח) "בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחודש בערב" תירגם יונתן בן עוזיאל שם "בניסן בארביסר יומין... עד יומא דעשרין וחד לירחא ברמשא דעשרין ותרין תיכלון חמיצע" הרי מפורש שכתב לאכול חמץ בעשרים ושתים למרות שהתרגום המילולי אומר לאכול מצות עד יום האחד ועשרים ולא מדבר על אכילת חמץ לאחר מכן. ועיין עוד בחזקוני (שמות י"ב י"ח).

וכן משמע בבעל המאור (בסוף פרק ערבי פסחים) שמוכח ממנו שאכילת מצה בפסח זו מצווה כל הז' ימים. וז"ל (שם): "ויש ששואלין באכילת מצה מה טעם אין אנו מברכים עליה כל ז', דהא גמרינן מהדדי שלילה הראשון חובה, מכאן ואילך רשות בין במצה בין בסוכה כדאיתא פרק הישן? ויש להשיב לפי שאדם יכול בשאר ימים לעמוד בלא אכילת מצה ויהיה ניזון באורז ודוחן וכל מיני פירות, משא"כ בסוכה שאין יכול לעמוד בלא שינה ג' ימים והוא חייב לישון בסוכה ולטייל בה. והיינו דאמרינן בשבת בפרק רבי אליעזר 'מצה וכל מכשיריה דוחין את השבת דברי ר"א'. מנא ליה לר"א הא? אי מסוכה מה לסוכה שכן נוהגת בלילות כימים. זהו טעם שמברכין על הסוכה כל ז' ואין מברכים על מצה כל שבעה וטעם נכון הוא". מוכח מדבריו שאם יאכל מצה הוי באמת כמו סוכה ומקיים מצווה כל שבעה. וכן כתב האבני נזר (סי' שע"ז) בדעת בעל המאור. וכן מוכח בפני יהושע (פסחים כ"ח ע"ב) שיש מצווה באכילת מצה כל שבעה. ולענין ברכה על אכילת מצה לדעת הגר"א

שם). אך בא"י שיש יו"ט אחד מדאורייתא ודאי שהמחמירים בשרויה צריכים להחמיר במשך כל ימי הפסח.]

וכשהרצאתי דבריי בפני מו"ר הגר"י אריאל שליט"א אמר לי שהגר"א בחסידותו נהג כן אך אנו לא נוהגים כחסידותו, וע"כ הוא נוטה לא להתיר לבשל קטניות ביו"ט לכבוד שבת, ואף לא לאכול קטניות בשבת זו. (באותה שנה יצא הרב במאמר חריף נגד אנשים המנסים לבטל את איסור מנהג הקטניות לאשכנזים ואולי משום כך חשש לא לפרוץ גדר).

אך כשהרצאתי הדברים בפני מו"ר הגר"א נבנצל שליט"א ענה לי שהגרש"ז אורבך זצ"ל התיר לבשל קטניות מיו"ט לשבת, וכ"ש מחוה"מ לשבת, והסכים עם דברינו שעל פי מנהג הגר"א יש אף עניין לאכול קטניות בשבת זו. כנלע"ד.

אך הגרא"ד אורבך שליט"א, אב"ד טבריה, דחה דבריי, וטען שאיסור קטניות זהו רק מנהג, ולא שייך לומר שמנהג זה יהיה היכרא שלא ייראה כמוסיף.

ואולי מחלוקת זו תלויה כיצד להתייחס למנהג, דהגר"א נבנצל סובר דמאחר שגזרו עליו שמא יחמיץ (בגלל חיטים וכדו') א"כ הוי לבני אשכנז כחמץ (וכפי שכתב כן בשו"ת הלק"ט סי' קי"א) ולכן יועיל להיכרא שלא ייראה בל תוסיף. והגרא"ד אורבך ס"ל דהוי רק מנהג ולא כחמץ וא"כ לא שייך שיועיל להיכרא ודו"ק.

י. מהי ברכת המצה לבני ספרד בשבת
זו

על פי דברינו דלעיל, יוצא לכאורה, שבני ספרד המקילים לאכול חמץ מגוי בשבת זו (עפ"י שו"ת יחו"ד הנ"ל), א"כ חוזר הדין

ואף לרוב בני אשכנז, החוששים למוקצה מחמת יום שעבר באיסור חמץ שהוא דאורייתא, מ"מ מקילים באיסור קטניות ושרויה וכדו' שהוא רק מנהג. וא"כ לפי הגר"א נראה שיש עניין לאכול בשבת זו קטניות, שהרי בכך הוא יוצר היכר שאיסור אכילת חמץ כבר אינו חל, ובהימנעותו מאכילת חמץ (משום מוקצה) לא יהיה בה משום 'מיחזי כמוסיף'. ואמנם חמץ גמור אסור לאכול (מהטעם הנ"ל) אך מה דאפשר אפשר ומה דלא אפשר לא אפשר, ואם יכול לעשות איזשהו היכרא להראות שחלף הפסח נראה שעדיף. וכמו שבגמ' בסוכה משמע, שלהסיר את מראית עין של בל תוסיף די בהשאת כלים מלוכלכים בסוכה, למרות שאין זה פוסל את הסוכה, אך זה מועיל להיכרא כי כל חג הסוכות לא נהג כן. ה"ה באכילת קטניות, שכל הפסח לא נהג כן, שיועיל להיכרא להראות שאינו פסח.

אלא שדין זה לא היה נוהג בחו"ל כלל, מכיוון שנהגו בו יו"ט שני, ובשבת הוי יו"ט ונאסר ג"כ קטניות. אך בא"י שאין נוהגים יו"ט שני, נראה לומר שיש עניין לאכול בשבת זו קטניות (וכן לחסידים לאכול שרויה).

[וכאן המקום להעיר, ששמעתי מאדם בישובנו שבא מבית חסידי ואמר לי שהם מקפידים כל הפסח על שרויה מלבד יו"ט אחרון של פסח. ואמרת לי לו שודאי מנהג טעות הוא, שהמחמירים בשרויה חוששים שמא נשאר מעט קמח בתוך המצות מבפנים שלא נילוש יפה וע"י השריה יתחמץ כמובא במ"ב (סי' תנ"ח ס"ק ד') וא"כ אין הבדל בין כל שבעת ימי החג, אלא שהם בחו"ל הקלו ביו"ט שני של גלויות של חג האחרון, דהוי רק מזדבנן, וביו"ט דרבנן הקלו במנהג שמעיקר הדין אין לחוש לו (כדברי המ"ב

תוצרת יהודית שנאפו קודם הפסח) יהיה מותר לאוכלם בשבת זו.

ב. יש שסברו שאין אומרים 'מוקצה מחמת יום שעבר' רק על איסור דרבנן, אך על איסור דאורייתא אומרים זאת, ולשיטתם ייאסר חמץ באכילה בשבת איסרו חג זו, אך מהרמב"ם משמע שהקל אף באיסור תורה.

ג. לדעת הר"ן, על דבר שהוקצה למצוותו אומרים מתוך שהוקצה לביה"ש הוקצה לכל היום שאחריו, ולכן לשיטתו אסור לאכול חמץ בשבת זו ואפי' קטניות לבני אשכנז אסור לאכול.

ד. למתירים 'מוקצה מחמת יום שעבר' אף בדאורייתא, יש שהתירו שימוש בחמץ בשבת אף בחמץ שנמכר לגוי, שהרי אחד התנאים במכירה הוא, שלאחר הפסח, אם הגוי לא שילם, יוכל היהודי להשתמש בחמץ.

לדעת הגר"ע יוסף כותבים במפורש בשטר המכירה "שהגוי מרשה למוכרי החמץ לקחת אחר הפסח מהחמץ שנמכר מאליו וישלמו לו אח"כ מחיר החמץ". ולדעת הגר"א נבנצל אין צורך בתוספת מפורשת בשטר המכירה לשימוש בחמץ הנמכר בשבת איסרו חג. ולמרות ששימוש בחמץ הנמכר בשבת זו הרי הוא דומה לקניין, אעפ"כ אינו אסור, כי קניין כזה לא אסרו חכמים. והגר"י אריאל אסר להשתמש בחמץ הנמכר בשבת איסרו חג עד מוצ"ש שלאחר הפסח.

ה. גם המחמירים באכילת חמץ בשבת איסרו חג, מ"מ לבני אשכנז אפשר לאכול קטניות בשבת זו, לדעת רוב הפוסקים, ומכיוון שזהו דין דרבנן לכן 'ספק דרבנן לקולא' וניתן להקל.

ו. ויש שהקלו אף לבשל ביו"ט אחרון של חג קטניות לצורך שבת על סמך עירוב

של שבת זו ככל ימי השנה פרט לימי הפסח שנוהגים הם לברך עליו בורא מיני מזונות **אם לא קבעו עליו סעודה**. כך כתב בספר 'גן המלך' (סי' ס"ד לבעל שו"ת גינת ורדים) וכמובא בשו"ת יחו"ד (ח"ג סי' י"ב). אמנם מכיוון שבדרך כלל כל סעודות השבת הן סעודות קבע, לצורך שלש סעודות, אם כן בלא"ה צריך לברך 'המוציא', כדין פת הבאה בכיסנין. אך אם אוכל רק לטעימה, יצטרך לברך 'מזונות'.

אך לאלה שלא מסתמכים על היחו"ד ואינם אוכלים חמץ בשבת זו (או שלא השיגו פת מגוי), נראה פשוט שיברכו על המצה 'המוציא' ככל ימי הפסח, שאם אין פת אחרת אזי זו הפת שמצויה ודינה יהיה בשבת איסרו חג כדין כל ימי הפסח.

אלא שמכיוון שבשו"ת יחו"ד (שם) הסיק שאף כל השנה "חסידים ואנשי מעשה נוהגים לאכול המצה בתוך סעודה של פת גמור, או שקובעים סעודתם על המצה" נראה שבשבת זו יש לספרדים להקפיד בזה ביתר שאת (גם מי שאינו מחשיב עצמו מן ה"חסידים ואנשי מעשה") לקבוע סעודה על המצה, דמכיוון שלנוהגים לאכול חמץ בשבת זו מברכים הם על המצה 'מזונות' (אא"כ קבעו עליה סעודה), א"כ נראה שבכה"ג אמרינן 'לא פלוג'. וכדי להסתלק מן המחלוקת ע"כ יש להקפיד בשבת זו לקבוע סעודה על המצה ולצאת מידי הספק.

יא. סיכום

א. לרוב הפוסקים וביניהם התוס', הרא"ש ועוד, לא אומרים 'מוקצה מחמת יום שעבר', ולכן נוכרי שהביא לישראל חמץ בשבת איסרו חג של פסח (כגון פיתות מוקפאות

המיוחדים לכך ואין לבשלן בכלי חמץ.
ט. יש סוברים שהמבשלים קטניות בכלי פסח צריכים להכשיר כלים אלו לשנה הבאה.

י. לדעת הגר"א הסובר שיש מצווה לאכול מצה בכל ימי הפסח, נראה שיש עניין לבני אשכנז לאכול קטניות בשבת זו, כדי להדגיש שיצא פסח ובכך אינו נראה כ'בל תוסיף', ולהראות שאין אנו עושין את המצוות להנאה אלא מפני גזירת הבורא.

יא. בני ספרד האוכלים מצה בשבת איסרו חג, יקפידו לקבוע עליה סעודה ויברכו 'המוציא', ככל ימי הפסח.

תבשילין, הואיל ומצויים בינינו שכנים מבני ספרד. וכן התיר הגרש"ז אירבך וכן הגר"א נבנצל. ויש שהחמירו ואסרו לבשל על סמך עירוב תבשילין (שו"ת מנח"י).

ז. מבין האוסרים לבשל ביו"ט קטניות על סמך עירוב תבשילין – יש המתירים לבשל בחוה"מ לפני יו"ט, ויש האוסרים אף לבשל בחוה"מ לצורך יו"ט (שו"ת הלכות קטנות ח"א סי' קי"א).

ח. המתירים לבני אשכנז לבשל קטניות בחוה"מ וביו"ט לצורך שבת איסרו חג, צריכים לבשלן בכלי פסח, או בכלים